LA DEMOCRÀCIA AL MÓN

Governar la complexitat: un assaig sobre les democràcies en temps excepcionals

Guillermo Velasco Figueras

Vivim en un moment de màxima complexitat. Des d'un punt de vista sociològic, la història es presenta com una constant evolució del grau de complexitat que intermèdia les relacions humanes. Noves tecnologies, migracions i pandèmies, entre molts d'altres, són elements que habitualment han *complicat* les nostres relacions i han forçat els governs a evolucionar per tal de donar-hi resposta. Però, quina resposta? L'objectiu d'una comunitat democràtica ha de ser justament el de dotar-se d'un espai en el que deliberar sobre com adaptar-se a la complexitat, un espai en el que debatre sobre quines mesures cal posar en marxa per respondre-hi. Ara bé, tal i com ha posat de manifest la pandèmia, aquest espai de debat és feble; quan es declara l'estat d'excepció, la deliberació política queda supeditada a les mesures de protecció.

«Ens havíem acostumat a ser una societat d'individus lliures. Però som una nació de ciutadans solidaris.» En el marc de la resposta a la crisi sanitària, Emmanuel Macron, el president de la república de la llibertat, la igualtat i la fraternitat, problematitzava d'aquesta manera el concepte de llibertat, contraposant-lo al de solidaritat. No és tan sols

un recurs narratiu innocent, és una justificació de la renúncia a la llibertat per protegir-nos de la pandèmia, i condensa en essència el caràcter excepcional amb el que darrerament s'ha tendit a governar la complexitat.

Macron i el lema de la república ens han de servir per reflexionar sobre la tendència a l'excepcionalitat. La declaració de l'estat d'excepció com a resposta a la COVID-19 ha obert la porta a considerar excepcionals altres episodis que formen part de la complexitat a la que habitualment s'enfronta una comunitat. ¿Si s'ha posat en marxa per contenir el virus, per què no també per a qualsevol altre element extern que es consideri que podria arribar a desestabilitzar la nostra comunitat? La paradoxa que vol explorar aquest text és que, lluny de protegir la nostra comunitat, les mesures de seguretat que acompanyen l'estat d'excepció sabotegen l'espai de deliberació públic i eviten que la comunitat política pugui posar-se d'acord sobre com governar les noves capes de complexitat. Ara que hem arribat a la fi d'un llarg període d'estat d'alarma al conjunt de l'estat espanyol, ens sembla un moment oportú per apuntar algunes idees al respecte.

Governar en temps excepcionals

La tendència incremental de la complexitat, sobre tot quan se sotmet als efectes acceleradors de, per exemple, una crisi com la de la COVID-19, desborda els mecanismes de govern i facilita als governants el recurs a l'excepcionalitat. És en aquest sentit que cal entendre les declaracions de Macron: davant uns fets imprevistos, se suspèn el funcionament ordinari de la democràcia i es recorre a un estat d'excepció en el que operen uns principis diferents dels habituals. Però, qui determina aquestes condicions d'excepcionalitat que justifiquen interrompre el normal funcionament d'una democràcia? I, quant ha de durar aquest estat alterat?

Segons la concepció del poder schmittiana[1] —primer autor modern a teoritzar sobre aquestes qüestions—, la decisió sobre l'estat d'excepció és una prerrogativa que correspon al sobirà i que, per definició, hauria de ser provisional. Ara bé, ja sabem que no hi ha res més permanent que allò provisional i darrerament ens trobem amb que la concatenació mediàtica de *crisis* ens ha portat a naturalitzar un clima d'excepcionalitat perenne. La concentració en poc temps d'episodis de gran complexitat ha abonat un clima públic d'excepció generalitzada en el que, renúncies com les que planteja Macron, s'assumeixen acríticament. Una veritable perversió de l'ús de la sobirania.

Dit d'una altra manera, hem acabat donant carta d'excepcionalitat a fenòmens que simplement són complexes. Escenaris com el de la COVID-19, principalment, però també el de la robotització o el de la crisi dels refugiats, per posar alguns exemples, s'han volgut inscriure dins aquesta categoria excepcional. Com que se'ls considera potencialment desestabilitzadors, aquests episodis donen peu a que algunes veus proposessin suspendre el funcionament habitual de les nostres comunitats per tal de protegir-nos dels seus impactes. Ens proposen que assumim perdre la nostra llibertat per lluitar contra el virus, entorpir arbitràriament l'avenç de l'automatització per protegir alguns sectors o limitar la nostra concepció fraternal per excloure'n els refugiats. Ho fem creient que salvaguardem la

nostra comunitat d'una amenaça externa i, paradoxalment, consentim renunciar als principis als que aspiren les nostres democràcies per tal de fer-hi front.

> La prioritat en aquest "paradigma de la seguretat" és contenir l'alteritat —sigui quina sigui la seva forma— que complica el funcionament quotidià de la nostra comunitat

Davant d'aquestes condicions excepcionals, es genera un clima d'amenaça en el que sembla que no puguem aspirar a res més que a la pervivència de la comunitat. Qualsevol renuncia és justificada en ares de la nostra *protecció* i se'ns diu que les mesures excepcionals que s'adopten són per la nostra seguretat. El llenguatge bel·licista en que es va emmarcar la comunicació de les estratègies de resposta a la COVID-19 és una bona mostra d'aquesta narrativa de la securització que es posa en marxa i en la que l'objectiu últim és la defensa envers de suposades amenaces externes al nostre statu quo. La prioritat en aquest "paradigma de la seguretat" és contenir l'alteritat —sigui quina sigui la seva forma— que *complica* el funcionament quotidià de la nostra comunitat. «El paradigma de la seguretat és una tècnica habitual de govern en la modernitat»[2], diu Agamben, i el recurs a l'excepcionalitat n'és la seva justificació.

Ascens dels populismes

Un dels principals efectes d'aquest recurs constant a l'excepcionalitat és l'ascens dels populismes. Els climes d'amenaça són un terreny fèrtil per a la sentimentalització de la política, i la narrativa de la securització troba en la por i la culpa els dos principals pilars sobre els que recolzar les mesures de *protecció* de la comunitat. Per molt arbitràries que siguin, resulta temerari o incívic qüestionar aquestes mesures adoptades per protegir-nos. I, com a mostra, la pandèmia.

D'una banda ens trobem amb que la por que ens genera allò que desconeixem activa unes pulsions egoistes que ens porten a donar per bona qualsevol renúncia que ens permeti protegir "lo nostre". És a dir, servint-se del clima d'amenaça que s'ha llaurat amb l'estat d'alarma, creix una classe de populisme individualista que només proposa ser fraternal amb allò a que és capaç d'atribuir trets de la pròpia identitat. Aquesta mena de discursos són reconfortants per a tots aquells individus que alberguen por i ressentiment envers un món que veuen que escapa al seu control, i Donald Trump és el seu messies redemptor.

A l'altra banda de l'espectre populista, però servint-se d'uns instruments similars i amb uns objectius idèntics, trobem que el sentiment de culpa que ens desperta no obeir les mesures excepcionals de contenció és força suficient com per acceptar-les. Més enllà dels principis democràtics, el populisme comunitarista s'aprofita de l'estat d'alarma per aglutinar legitimitat sobre la base d'una determinada idea de bé moral. És a dir, per protegir-nos de la nova amenaça cal que tots els individus, a nivell particular, compartim una mateixa idea

del que és bo per a la comunitat. El gest de Macron s'inscriu en aquesta dinàmica: la resposta a la pandèmia depèn de que els membres de la comunitat actuïn *correctament*. Igual que el populisme individualista, la seva variant comunitarista perpetua la dinàmica de la identitat contra l'alteritat: una determinada idea de bé moral *cancel·la* tot allò que no es considera bo i redueix la comunitat a la identitat homogènia que es construeix sobre la base d'aquesta concepció del bé.

> Allò que tenen en comú tots dos populismes és que reaccionen amb voluntat immunitària davant de qualsevol element que ens trasbalsa, que no s'adiu a la nostra identitat, que ens obliga a sortir de la nostra zona de confort

En definitiva, allò que tenen en comú tots dos populismes és que reaccionen amb voluntat immunitària davant de qualsevol element que ens trasbalsa, que no s'adiu a la nostra identitat, que ens obliga a sortir de la nostra zona de confort. El paradigma de la seguretat porta a reduir la comunitat a una única identitat que ara s'expandeix de forma totalitària. Roberto Esposito elabora aquest discurs a partir de la contraposició entre els conceptes de *communitas* i *inmunitas*[3]. En essència, la comunitat és l'espai en el que es construeix una identitat compartida, perquè un món fet només de diferències és impossible de gestionar. Ara bé, de la mateixa manera, tampoc no podem concebre de forma raonable un món fet només d'identitats estanques que no es relacionen les unes amb les altres. És en aquest sentit que la immunitat es presenta com a contraria a la noció de comunitat: representa una fugida de l'obertura de la comunitat a la diferència, de l'obligació recíproca i de la prestació mútua que la fonamenten. La immunitat actua aquí com a element castrant de la llibertat, de l'obertura a l'alteritat, del risc per a la identitat. I és en aquest tancament a la diferència, en aquest entotsolament, que les comunitats immunitzades es tornen homogènies i podrien arribar a patir l'amenaça de l'expansió totalitària que tan bé han explorat Hannah Arendt, Giorgio Agamben o Judith Butler.

Despolitització de la vida en comú

El recurs a l'excepcionalitat problematitza a priori qualsevol element extern a la nostra quotidianitat. El seu objectiu és neutralitzar-lo i assegurar la preservació d'una comunitat que, d'aquesta manera, esdevé aïllada, homogènia i, en última instància, totalitària. És a dir, l'excepcionalitat incorpora aquesta voluntat d'immunització, aquesta repressió irracional, prejudicialitzada i temorosa de l'*altre*, que condueix a l'aïllament de la comunitat. Les mesures de protecció a la comunitat que es posen en marxa durant l'estat d'excepció són mesures de caràcter immunitari: ens impermeabilitzen. El resultat és que, anul·lant el contacte amb aquestes elements externs a la comunitat no fem desaparèixer el conflicte, tan sols ens estem negant a incloure en el debat públic la manera com ens hi hem de relacionar. En poques paraules, estem despolititzant la vida en comú.

Tancar-nos a casa podia frenar l'expansió del virus en un primer moment però no resol el debat sobre els instruments de què ens hauríem de dotar per fer front a futures pandèmies. Negar l'asil als refugiats podia bloquejar una de les seves vies d'accés però no ens evita haver de preparar les nostres comunitats per incloure uns fluxos de persones que no s'aturen. Frenar l'avenç de l'automatització en algun sector econòmic podia prevenir temporalment una crisi social però no ens lliura de la responsabilitat de regular una nova revolució industrial que està fent avançar el món cap a un nou paradigma.

En aquest joc d'equilibris entre la identitat i la diferència que es dona en la comunitat, viure junts implica, precisament, assumir la diferència com a fenomen constant, naturalitzar la presència de l'*altre* com a element que podria arribar a transformar la nostra comunitat. La pretensió immunitària és senzillament irresponsable perquè, per molt que vulguem negar la diferència, no desapareixerà. És en aquesta tensió entre identitat i diferència, en la gestió d'aquest contacte potencialment transformador per a la identitat comunitària, on es troba el terreny més propici per a la política, entesa com a diàleg, negociació i lideratge d'aquest procés de canvi. I, contràriament al que promulga l'excepcionalitat, és justament en aquesta tessitura on haurien d'operar els principis transcendents als que aspiren les nostres democràcies: la llibertat, la igualtat i la fraternitat.

> És en la gestió d'aquest contacte potencialment transformador per a la identitat comunitària, on es troba el terreny més propici per a la política

Recuperant la paradoxa a la que ens referíem abans, la COVID-19, la robotització o la crisi dels refugiats —entre molts altres— es volen presentar com a amenaces per a la nostra comunitat però, en realitat, la veritable envestida contra els principis democràtics que la defineixen es troba en la manera excepcional que tenim de respondre-hi. La política ha de ser l'eina amb la que ens enfrontem a la complexitat, no des d'una voluntat immunitzadora, sinó amb la pretensió de liderar els processos de transformació que es produeixen en aquest contacte entre la comunitat i aquella diferència que ens interpel·la.

Reivindicació de la transcendència

Com ja apuntàvem a l'inici del text, els contactes amb fets complexos són habituals en la història de la humanitat. És més, en certa manera les comunitats polítiques es funden per gestionar de manera col·lectiva els reptes que ens plantegen. En el pla d'aquesta relació amb la complexitat, la llibertat, la igualtat i la fraternitat actuen com a principis teleològics, elements aspiracionals que orienten i donen sentit al funcionament quotidià de les nostres comunitats. Tenen un caràcter de projecció i horitzó, fins i tot de transcendència, que —i això és el que ens resulta més rellevant aquí— els erigeix en els límits de l'espai de deliberació pública de la comunitat política. És a dir, és només en el marc d'aquesta

constel·lació de principis que els integrants d'una comunitat poden posar-se d'acord sobre com ha de respondre el seu govern als elements externs que la interpel·len. En resum, la prevalença d'aquests principis democràtics resulta essencial per garantir la deliberació democràtica d'una comunitat política.

La temptació revisionista és natural i instintiva perquè promet una (falsa) sensació de control en moments d'incertesa, però el recurs a l'excepcionalitat, en suspendre algun d'aquests principis que delimiten l'espai de debat públic, inevitablement el menyscabarà. La tendència immunitzadora en la que s'inscriu l'estat d'excepció ens retorna a un estadi previ en el que no és possible la deliberació democràtica. Una veritable comunitat política és aquella que manté intacte aquest espai de debat públic fins i tot en els moments en els que la complexitat amenaça amb desbordar els mecanismes de gestió habituals. La dimensió política de la comunitat passa, doncs, per la resistència a aquest afany securitzador que s'apodera de les comunitats amb la declaració de l'estat d'excepció.

La tendència constant a la declaració d'excepcionalitat és anterior a la COVID-19 però la pandèmia, com amb moltes altres coses, l'ha accelerat. Com a resultat ens trobem amb unes comunitats dominades per la sentimentalització de la política en les que consentim renúncies que afecten als nostres principis democràtics bàsics. Aquestes mesures excepcionals actuen com a tallafocs a curt termini davant dels elements externs que interpel·len la nostra bombolla comunitària, però el problema és que torpedinen l'espai de debat públic i eviten que la comunitat pugui posar-se d'acord democràticament sobre les mesures més adequades per respondre-hi.

Contràriament al que proposa Macron, l'aspiració republicana hauria de ser la de viure en una comunitat que pugui posar en marxa els instruments necessaris per respondre a aquest element extern sense renúncies, no una que hagi de fiar aquest aspecte indispensable de la vida en comú a un element tan arbitrari i poc igualitari com pot ser la solidaritat. «La llibertat és el do d'una comunitat sana»[4], no d'una comunitat immunitzada, i implica precisament no haver d'estar sotmesos a l'arbitrarietat dels estats d'alarma i les mesures extraordinàries per gestionar un contacte amb l'alteritat[5]. Una comunitat veritablement democràtica és aquella que és capaç de dialogar amb l'alteritat que la interpel·la sense renunciar a les seves aspiracions fonamentals, no aquella nació immunitzada que renuncia als seus principis en ares de contenir la diferència.

REFERÈNCIES

1 — Schmitt, C. (2013) *La dictadura*. Madrid: Alianza Editorial.
2 — Agamben, G. (2004) *Estado de excepción. Homo sacer II, 1*. València: Pre-Textos.
3 — Esposito, R. (2009) *Comunidad, inmunidad y biopolítica*. Barcelona: Editorial Herder.
4 — Garrigasait, R. (2020) "La llibertat o la vida?" *Biennal de pensament ciutat oberta.* Barcelona: CCCB. Disponible en línia.
5 — Viroli, M. (2006) *Republicanisme*. Barcelona: Angle Editorial.

Guillermo Velasco Figueras
Guillermo Velasco Figueras és coordinador de recerca al Centre d'Estudis de Temes Contemporanis i forma part de l'equip editorial de la Revista IDEES. És llicenciat en Filosofia per la Universitat de Barcelona, on es va especialitzar en l'estudi de les relacions entre el poder i la ciència i la tecnologia. És també màster en Estudis Internacionals pel CEI International Affairs, amb una tesina dedicada a la influència dels models energètics en la configuració de l'ordre internacional. D'aquest entrecreuament de disciplines en surten els seus principals àmbits d'interès: la geopolítica, l'epistemologia i la filosofia política.